

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет міжнародної економіки і менеджменту

Кафедра міжнародного обліку і аудиту

Галузь знань

05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність

051 Економіка

Спеціалізація (за наявності)

Міжнародна економіка

Форма навчання: заочна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

**РОЛЬ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ У ПРИЙНЯТТІ
УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ**

здобувачка Данильчук Анна Ігорівна

Науковий керівник: к.е.н, професор Небильцова Оксана
Володимирівна

Робота допущена до захисту

перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувачка кафедри: д.е.н., професор Галенко О. М.

Київ 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет міжнародної економіки і менеджменту

Кафедра міжнародного обліку і аудиту

Галузь знань	05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність	051 Економіка
Спеціалізація (за наявності)	Міжнародна економіка

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми

Галенко О.М.

(підпис) (ініціали, прізвище)

20__ р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Галенко О.М.

(підпис) (ініціали, прізвище)

20__ р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Данильчук Анна Ігорівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

заочна форми навчання

очної (денної), заочної, дистанційної

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

**на тему «Роль консолідованої фінансової звітності у прийнятті
управлінських рішень»**

Тему затверджено наказом ректора Університету від " _____ " _____
20__ р .№ _____

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1	Формування економічних об'єднань та консолідованої фінансової звітності
(назва розділу)	
Розділ 2	Значення консолідованої фінансової звітності у прийнятті управлінських рішень
(назва розділу)	
Розділ 3	
(назва розділу)	
Об'єкт дослідження:	групи компаній, залежних від материнської компанії
Предмет дослідження:	процеси складання, аналізу та використання консолідованої фінансової звітності та прийняття на їх
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	дослідження процесів складання консолідованої фінансової звітності групи компаній, а також аналізу даної звітності та використання її результатів у процесі вироблення та прийняття управлінських рішень

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1	визначити основні причини формування групи компаній в українській та світовій економіці, класифікувати види взаємозв'язків між компаніями групи та охарактеризувати методи їх оцінки, сформулювати загальні принципи формування консолідованої фінансової звітності
У розділі 2	охарактеризувати методики оцінки та відображення у фінансовій звітності інвестицій у залежні компанії, навести загальні принципи складання консолідованої фінансової звітності на дату придбання, дослідити вплив консолідації на фінансові показники групи та прийняття управлінських рішень

Завдання підготував науковий керівник

_____ (підпис)

Небильцова О.В.

_____ (ініціали, прізвище)

« ____ » _____ 20__ р.

Завдання одержав здобувач

_____ (підпис)

Данильчук А.І.

_____ (ініціали, прізвище)

« ____ » _____ 20__ р.

РЕФЕРАТ

Робота містить 60 сторінок, 1 таблиця, 9 рисунків, список використаних джерел містить 31 найменування.

Тема дипломної роботи: «Роль консолідованої фінансової звітності у прийнятті управлінських рішень».

Об'єктом дипломної роботи є групи компаній, залежних від материнської компанії.

Предметом роботи є процеси складання, аналізу та використання консолідованої фінансової звітності та прийняття на їх основі управлінських рішень.

Метою дипломної роботи є дослідження процесів складання консолідованої фінансової звітності групи компаній, а також аналізу даної звітності та використання її результатів у процесі вироблення та прийняття управлінських рішень.

У відповідності до поставленої мети передбачається вирішення *наступних завдань*:

- визначити основні причини формування групи компаній в українській та світовій економіці;
- класифікувати види взаємозв'язків між компаніями групи та охарактеризувати методи їх оцінки;
- визначити загальні принципи формування консолідованої фінансової звітності;
- дослідити та охарактеризувати методики оцінки та відображення у фінансовій звітності інвестицій у залежні компанії;
- навести загальні принципи складання консолідованої фінансової звітності на дату придбання;
- дослідити вплив консолідації на фінансові показники групи та прийняття управлінських рішень.

Інформаційну базу виконаної дипломної роботи становили: вітчизняні та зарубіжні законодавчі акти щодо складання консолідованої фінансової звітності групи компаній; дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених щодо особливостей процесів використання консолідованої фінансової звітності для прийняття управлінських рішень; матеріали, оприлюднені у монографіях, наукових та аналітичних статтях, періодичних виданнях, мережі Інтернет.

Практичне значення дипломної роботи полягає у висвітленні методів складання консолідованої фінансової звітності, а також у оцінці значення даних, що містяться у консолідованій фінансовій звітності на прийняття управлінських рішень керівництва групи компаній та власників групи компаній.

Дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

Ключові слова: материнська компанія, дочірнє підприємство, асоційоване підприємство, консолідована фінансова звітність, група компаній.

Рік написання дипломної роботи – 2023.

Рік захисту дипломної роботи – 2023.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ОБ'ЄДНАТЬ ТА КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ	10
1.1. Причини та наслідки формування групи компаній.....	10
1.2. Види взаємозв'язків між компаніями групи та методи їх оцінки...	17
1.3. Загальні принципи формування консолідованої фінансової звітності.....	24
РОЗДІЛ 2. ЗНАЧЕННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ У ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	30
2.1. Методика оцінки та відображення у фінансових звітах інвестицій в залежні суб'єкти господарювання.....	30
2.2. Загальні принципи складання консолідованої звітності на дату придбання.....	37
2.3. Вплив консолідації на показники фінансової звітності групи та на прийняття управлінських рішень	45
ВИСНОВКИ	54
Список використаних джерел.....	56

ВСТУП

В Україні, як і у інших країнах значну частину зростання економіки забезпечує великий бізнес, як правило, представлений у вигляді акціонерних товариств, холдингів, концернів, фінансово-промислових груп. Часто акціонерні компанії мають дочірні та асоційовані підприємства, що формує певну групу компаній, яка залежить від материнської компанії або яка належить єдиному власнику або групі власників. У такому випадку компанія має складати на додачу до звітності власне самої компанії також консолідовану фінансову звітність, яка містить дані про діяльність всієї групи компаній, у яких материнська компанія має значну частку, тобто які є дочірніми або асоційованими по відношенню до материнської компанії.

Актуальність теми роботи полягає в тому, що правильне складання консолідованої фінансової звітності та її аналіз забезпечують керівництво групи компаній важливою управлінською інформацією, завдяки якій можливо суттєво збільшити якість управлінських рішень. Управлінські рішення, які приймаються на підставі даних консолідованої фінансової звітності мають стратегічний характер, адже саме вивчення та аналіз консолідованої фінансової звітності дозволяють оцінити діяльність не просто одного підприємства, а цілої групи компаній, які працюють як єдиний комплекс. При цьому в Україні малий досвід правильного складання та аналізу консолідованої фінансової звітності. Вдосконалення процесів складання та аналізу консолідованої фінансової звітності підвищить ефективність управління групами компаній та суттєво покращить якість управлінських рішень, що приймаються керівництвом таких груп.

Методологічним і практичним проблемам формування фінансової звітності присвячені праці таких вітчизняних вчених як Ф.Ф. Бутинець, Ю.А. Верига, С.Ф. Голов, В.М. Добровський, С.Я. Зубілевич, В.М. Костюченко, Р.С. Коршикова, Л.В. Чижевська, П.Є. Житній, Л.І. Лук'яненко, О.В. Небильцова, Є.В. Мних.

Метою даної роботи є дослідження процесів складання консолідованої фінансової звітності групи компаній, а також аналізу даної звітності та використання її результатів у процесі вироблення та прийняття управлінських рішень. У відповідності до поставленої мети передбачається вирішення наступних завдань:

- визначити основні причини формування групи компаній в українській та світовій економіці;
- класифікувати види взаємозв'язків між компаніями групи та охарактеризувати методи їх оцінки;
- визначити загальні принципи формування консолідованої фінансової звітності;
- дослідити та охарактеризувати методика оцінки та відображення у фінансовій звітності інвестицій у залежні компанії;
- навести загальні принципи складання консолідованої фінансової звітності на дату придбання;
- дослідити вплив консолідації на фінансові показники групи та прийняття управлінських рішень.

Об'єктом дипломної роботи є групи компаній, залежних від материнської компанії.

Предметом роботи є процеси складання, аналізу та використання консолідованої фінансової звітності та прийняття на їх основі управлінських рішень.

Для досягнення поставленої мети було використано такі методи: методи аналізу та синтезу, метод порівняння, метод логічного узагальнення, методи абстрагування, прогнозування, екстраполяції, методи дедукції, індукції та системного підходу, таблично-графічний метод – для наочного представлення теоретичних і практичних положень даної роботи.

Інформаційну базу даної роботи становили: вітчизняні та зарубіжні законодавчі акти щодо складання консолідованої фінансової звітності групи компаній; дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених щодо

особливостей процесів використання консолідованої фінансової звітності для прийняття управлінських рішень; матеріали, оприлюднені у монографіях, наукових та аналітичних статтях, періодичних виданнях, мережі Інтернет.

РОЗДІЛ 1.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ОБ'ЄДНАТЬ ТА КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

1.1. Причини та наслідки формування групи компаній

В Україні групи компаній почали з'являтися у 1990-х роках у результаті приватизації державних підприємств та створення акціонерних товариств, акції яких обертались на ринку. Але у світовій бізнес-практиці групи компаній існують досить давно, як мінімум 150-200 років. Це означає, що український досвід створення та управління групами компаній спирається на світовий досвід та є елементом загальносвітової практики створення та управління групами компаній. Групи компаній виникають переважно у великому бізнесі, коли в процесі укрупнення власник, група власників або компанія розширюються настільки, що виникає необхідність у створенні дочірніх підприємств або в процесі діяльності приєднують інші підприємства. Створення групи компаній може саме стати інструментом укрупнення бізнесу з метою отримання конкурентних переваг на ринку, бути методом конкурентної боротьби.

В процесі укрупнення бізнесу відбувається органічне зростання бізнесу, тобто збільшення масштабів діяльності підприємства за рахунок збільшення обсягу активів, чисельності працівників, обсягу виробництва та реалізації продукції тощо. Але крім органічного зростання, укрупнення бізнесу передбачає повні поглинання або злиття та придбання інших підприємств. Повне поглинання означає, що інша компанія повністю приєднується до компанії, що її придбала із втратою статусу юридичної особи, всі активи та пасиви придбаної компанії переходять на баланс підприємства-покупця. Злиття означає, що дві компанії зливаються в одну, при цьому зникають обидві компанії, а на їх місці утворюється нова юридична особа у вигляді нової компанії. Придбання інших компаній без

поглинання передбачає придбання одним підприємством контрольного пакету акцій іншого підприємства, в результаті чого господарчий та управлінський контроль над підприємством переходить до підприємства-покупця. Підприємство може також створювати дочірні або асоційовані підприємства самостійно, формуючи таким чином, групу компаній. Отже, група компаній складається з компаній, які мають спільного власника, групу власників або контролюються однією материнською компанією. Створення групи компаній може бути викликано різними причинами та мотивами (рис. 1.1).

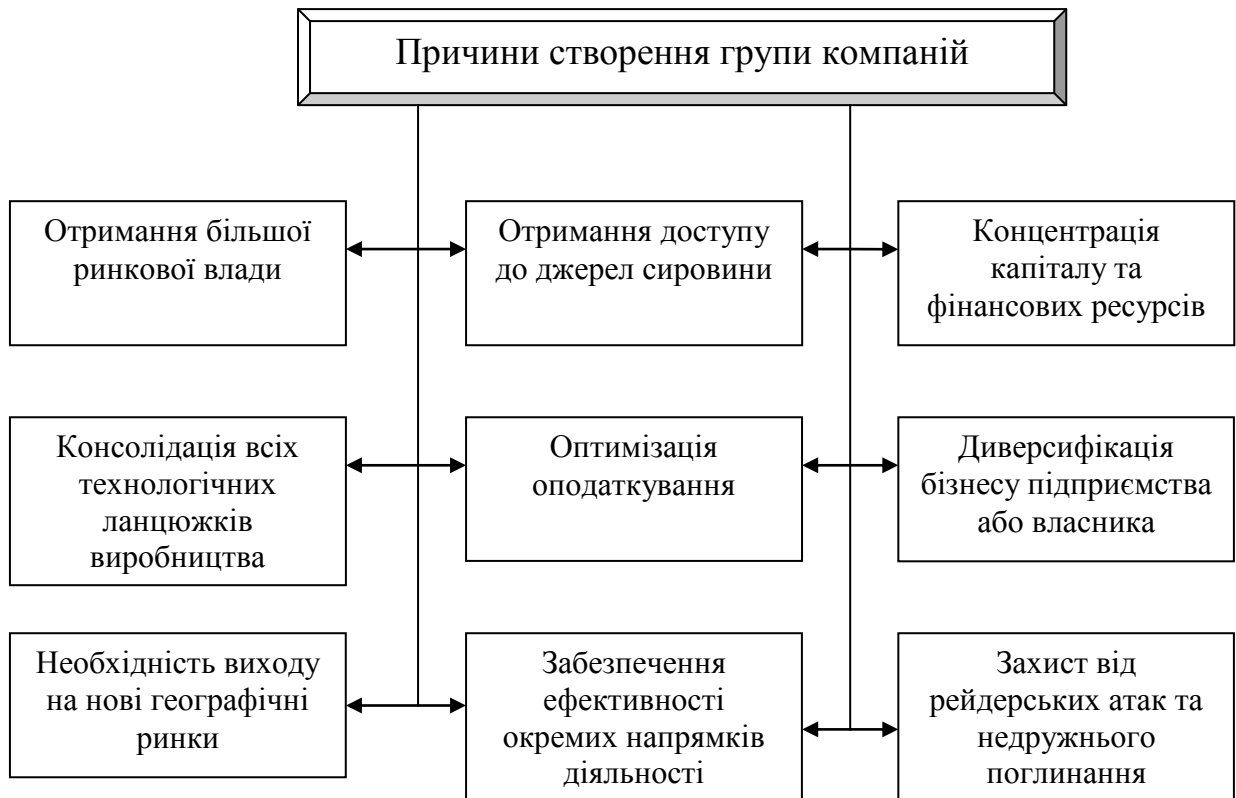

Рис. 1.1 – Основні причини створення групи компаній

Джерело: складено автором на основі [12]

Як бачимо з рисунку 1.1, існує досить значна кількість причин створення групи компаній, які діють у комплексі. Розглянемо окремі причини створення групи компаній.

Отримання більшої ринкової влади при створенні групи підприємств досягається при створенні групи компаній, які працюють на одному ринку. Завдяки об'єднанню таких компаній в групу, група отримує конкурентні

переваги за рахунок більшого обсягу виробництва та реалізації, а отже, і більшої частки ринку, яку вони контролюють. При цьому зберігання підприємствами, що працюють на одному ринку та входять до однієї групи компаній формально окремих юридичних осіб може бути викликана вимогами антимонопольних органів, або для збереження окремих торгових марок, ринкових сегментів за різними підприємствами, що входять до групи. Крім отримання більшої ринкової влади, створення групи компаній в одній галузі дозволяє отримати ефект від масштабу, тобто при збільшенні обсягів діяльності зменшуються витрати на виробництво одиниці продукції, що призводить або до зростання прибутку або до можливості зниження ціни та отримання більшої частки ринку групою компаній.

Створення групи компаній може мати на меті включення до групи компаній, які є виробниками сировини для основного бізнесу групи. Наприклад, придбання металургійними компаніями горно-збагачувальних комбінатів або рудників з видобутку рудної сировини має на меті отримання контролю за джерелами сировини та забезпечення безперебійного постачання сировини на основні підприємства групи.

Важливою причиною при створенні групи компаній є концентрація капіталу. Концентрація капіталу дозволяє реалізовувати великі проекти, недоступні дрібним або навіть середнім підприємствам, отримувати кредити під реалізацію проектів завдяки більшому обсягу активів, які можна надати у заставу для отримання таких кредитів тощо.

Мотив консолідації всіх технологічних ланцюжків виробництва продукції означає, що група компаній прагне до включення в групу всіх компаній, які представляють різні стадії технологічної обробки продукції. Наприклад, група компаній може включати металургійні заводи, які виготовляють метал для виробництва автомобілів, підприємства, які виготовляють комплектуючі вироби для автомобілів, безпосередньо автоскладальні підприємства, автоділерів, які продають автомобілі на різні ринки, сервісні підприємства, що здійснюють ремонт автомобілів. Поєднання

всіх технологічних ланцюжків в межах однієї групи компаній дозволяє зменшити ризики діяльності у високотехнологічних галузях, де відсутність сировини або її висока ціна може суттєво вплинути на ефективність бізнесу групи компаній.

Причина оптимізації оподаткування означає, що завдяки тому, що материнське підприємство володіє групою компаній, можна створювати механізми зменшення загального обсягу сплачених групою компаній податків, наприклад, за рахунок отримання деякими підприємствами групи податкових пільг, або володіння підприємствами за межами країни та виведення частини прибутку в країни, де рівень оподаткування суттєво нижчий. Оптимізація оподаткування групою компаній може відбуватись легальним шляхом, коли для зменшення оподаткування використовуються лазівки у законодавстві, та нелегальним шляхом, коли зменшення оподаткування порушує існуючі закони держави.

При зростанні бізнесу, іноді власники бізнесу можуть приймати рішення про необхідність диверсифікації бізнесу, тобто виходу на ринка та галузі, не пов'язані з основним бізнесом компанії. В такому випадку купуються або створюються нові дочірні підприємства чи залежні компанії, які працюють на таких нових для компанії ринках. Диверсифікація зменшує ризики групи компаній, оскільки при кризових явищах в одній галузі економіки, інші можуть продовжувати працювати з прибутком.

При розширенні масштабів діяльності виникає потреба розширюватись не тільки за рахунок нарощування обсягів виробництва на існуючих підприємствах, але й виходу на нові географічні ринки. Відкриття дочірніх підприємств у віддалених регіонах країни дозволяє повніше охопити ринок, знизити витрати на транспортування продукції тощо. При перетворенні компанії на транснаціональну, відбувається вихід на зарубіжні ринки, що теж відбувається шляхом створення дочірніх компаній в інших країнах. Створення дочірніх компаній в зарубіжних країнах дозволяє дотримуватись місцевого законодавства, але при цьому забезпечувати присутність компанії

на зарубіжних ринках та проводити експансію на світовому ринку. Тому практично всі транснаціональні компанії (ТНК) представляють собою групи компаній, які об'єднані контролем над групою компаній материнською компанією або спільними інтересами.

При зростанні бізнесу, появі нових напрямків діяльності компанії, більш доцільно створювати для роботи на різних сегментах ринку та різних ринках окремі підприємства, які будуть входити до групи компаній, але мати певну юридичну та економічну самостійність. Забезпечення економічної самостійності підприємств, що входять до групи компаній зберігає підприємницький дух у керівництва таких підприємств, стимулює їх до ефективного використання своїх ресурсів, зменшує загальну бюрократизацію групи компаній. Якщо залишати всі підприємства у вигляді підрозділів однієї великої компанії, це призведе до викривлення стимулів розвитку окремих напрямків, до формування потужної бюрократії. В таких умовах розподіл ресурсів в межах гігантської компанії буде відбуватись не за принципами ефективності та прибутковості, а за бюрократичними правилами та процедурами, що може суттєво знизити ефективність всієї компанії в цілому. Керівник кожного окремого підприємства сам відповідає за результати діяльності підприємства, краще знає ринок та галузь, в якій він працює, швидше приймає та виконує управлінські рішення, а отже, є більш ефективним, ніж окремі підрозділи великої компанії.

Група компаній забезпечує захист окремим компаніям, що входять до неї від недружнього поглинання або перехоплення контролю. Так, якщо акції невеликої компанії вільно обертаються на ринку, то їх може скупити інша компанія, поглинути невелике підприємство або встановити свій контроль над ним. Але якщо компанія входить до групи компаній, то контрольний пакет її акцій контролює інша велика компанія, тому перехопити контроль над такою компанією не можна. Особлива ситуація склалась в українському бізнес-середовищі з 1990-х років. Вона спричинена високим рівнем корупції, відсутності правил та законів, що регулюють етику бізнесу та активним

впливом бізнесу (олігархів) на державу та економіку. В таких умовах олігархи, які приходили до влади або просували до влади своїх висуванців, отримували можливість незаконного доступу до реєстрів акціонерів, мали змогу підкуповувати депозитаріїв, суддів, переписувати акції на своє ім'я або розмивати пакети акцій основних власників за рахунок додаткової емісії акцій. З метою запобігання таким захопленням підприємств, які часто мали незаконний характер, українські бізнесмени створювали вкрай заплутану систему володіння компаніями, що входять до групи компаній. Часто до таких структур входили іноземні компанії, а також компанії, що засновані в офшорних юрисдикціях. При цьому контрольним пакетом акцій української компанії могло володіти підприємство, відкрите у офшорній юрисдикції, а власником офшорної компанії може виступати вже кінцевий бенефіціар (власник) групи компаній. Іноді і офшорними компаніями володіють підставні особи або інші підприємства, що зареєстровані в зарубіжних країнах. Завдяки такій заплутаній системі власності над підприємствами з групи компаній, забезпечується і оптимізація оподаткування і захист від рейдерських захоплень, оскільки підробити реєстри акціонерів в зарубіжних країнах неможливо або дуже складно, а підкупити зарубіжних суддів теж практично неможливо.

Наслідки створення груп компаній у світі та в Україні різноманітні, вони вплинули на хід економічної та політичної історії світу. Одним з головних наслідків створення груп компаній стала монополізація економік розвинених країн, яка у свою чергу, викликала необхідність боротьби з даним явищем та створення антимонопольних органів влади в різних країнах, які займаються контролем рівня монополізації ринків та підтримують конкуренцію на них.

Одним з непрямих наслідків створення груп компаній є поява транснаціональних компаній (ТНК) та їх домінування у сучасній світовій економіці.

Високий рівень концентрації капіталу, фінансових, наукових, кадрових та інших ресурсів в межах групи компаній призвів до швидких темпів науково-технічного прогресу, який став можливим завдяки тому, що групи компаній змогли собі дозволити у кооперації виділяти великі ресурси на дослідження та отримувати вигоду них, яка тим більша, чим більше масштаби діяльності групи компаній.

Поява міжнародних груп компаній призвела до можливості використовувати численні схеми ухилення від податків та оптимізації оподаткування компаній. З іншого боку, це призвело до створення організацій як в окремих країнах, так і міжнародних організацій, що борються з ухиленням від податків, а також до міжнародного співробітництва у цій галузі.

З чисто технічної бухгалтерської точки зору, поява груп компаній призвела до ускладнення звітності материнських або контролюючих компаній у групах компаній, оскільки вони тепер мають складати не тільки власну фінансову звітність, але й консолідовану фінансову звітність, тобто фінансову звітність, яка включає дані про фінансовий стан та діяльність всіх підприємств, що входять до групи компаній або контролюються материнською компанією. Особлива складність виникла тому, що потрібно консолідувати фінансові звіти компаній, які працюють у різних галузях економіки, а часто розташовані в інших країнах, де правила бухгалтерського обліку та вимоги до фінансової звітності можуть суттєво відрізнитись від таких у країні перебування материнської компанії. В результаті цього виникла потреба в уніфікації правил бухгалтерського обліку на міжнародному рівні, в чому в першу чергу були зацікавлені великі ТНК. З цієї потреби народились міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО), а також стандартизовані міжнародні форми фінансової звітності.

Для України наслідки створення груп компаній мали особливі наслідки, які дещо відрізняються для наслідків для світової економіки. Всі

наслідки створення груп компаній для української економіки та суспільства можна поділити на позитивні та негативні.

До позитивних наслідків створення груп компаній в Україні слід віднести:

1) Посилення конкурентоспроможності українських компаній на внутрішньому та зовнішньому ринках.

2) Створення українських транснаціональних компаній, які представлені за кордоном у вигляді своїх підрозділів та дочірніх компаній.

3) Забезпечення контролю над українською економікою переважно українським бізнесом.

До негативних наслідків створенні груп компаній в Україні відносяться:

1) Монополізація економіки великими групами компаній.

2) Виникнення потужних груп компаній призвело до того, що окремі бізнесмени мають можливість впливати на державну владу та перетворюються на олігархів.

3) За допомогою створення міжнародних груп компаній в Україні забезпечується ухилення від сплати податків та виведення капіталу за кордон.

4) Українські групи компаній, що формують українські ТНК фактично є іноземними, оскільки часто материнські компанії зареєстровані в інших країнах.

5) Розвиток українськими групами компаній переважно тих напрямків діяльності, які передбачають виробництво сировинних товарів або напівфабрикатів, що створює передумови до консервування економічної та технологічної відсталості України.

1.2. Види взаємозв'язків між компаніями групи та методи їх оцінки

В українському законодавстві передбачено існування декількох видів груп компаній, які відрізняються деякими юридичними особливостями, які регулюють їх діяльність (рис. 1.2).

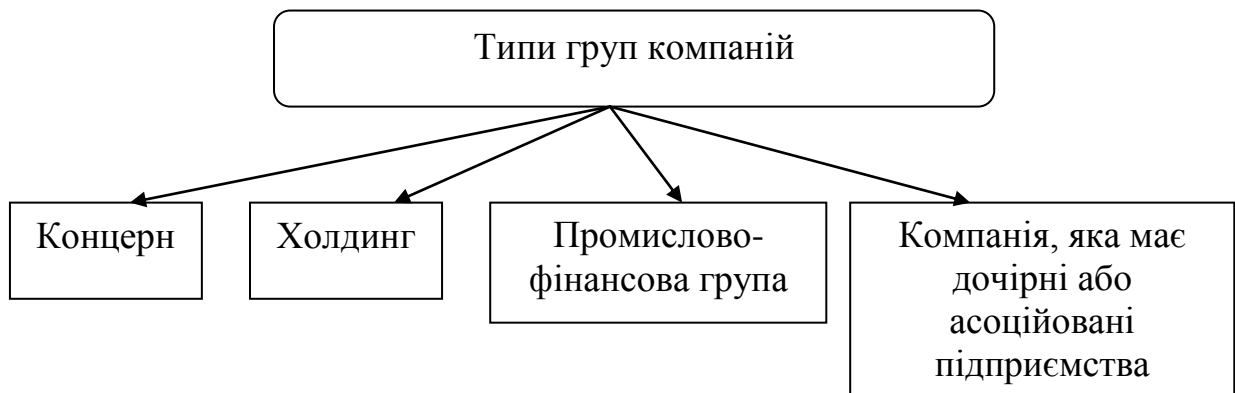

Рис. 1.2 – Основні типи груп компаній в українському законодавстві

Джерело: складено автором на основі [16]

Концерн – це статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну [16].

Таким чином, у визначенні концерну, що наводиться у Господарському кодексі України, не визначається ступінь залежності між одним або групою учасників концерну та іншими учасниками. Ступінь фінансової залежності між головним підприємством концерну та іншими підприємствами, що входять до нього може варіюватись у досить широких межах. Тому головною ознакою концерну є те, що це статутне об'єднання підприємств, які передають частину своїх повноважень даному об'єднанню.

Холдинг – це сукупність материнської компанії та контрольованих нею дочірніх або асоційованих компаній [14]. При цьому передбачається, що холдинг передбачає наявність холдингової компанії. Холдингова компанія –

публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності) [12].

Отже, холдинг представляє собою групу компаній, яка створюється на підставі власності холдингової компанії на дочірні або асоційовані компанії. Головна відмінність холдингу від концерну полягає в тому, що в холдингу материнська або холдингова компанія володіє частками у статутному капіталі інших підприємств, які надають їй право контролювати діяльність такої компанії, при цьому холдинг будується на підставі цього права, а концерн є договірним статутним об'єднанням, де одні учасники залежать фінансово від іншого, але добровільно передають йому частину своїх повноважень.

Промислово-фінансова група – це найбільш неоднозначна форма групи компаній в Україні. Це пояснюється тим, що згідно Закону України «Про ПФГ в Україні» від 21 листопада 1995 року, вона визначалась як об'єднання, до якого можуть входити промислові й сільськогосподарські підприємства, банки, наукові й проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, і яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, зокрема програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції [].

Тобто фактично, це було об'єднання підприємств, ініційоване Урядом України, яке мало тимчасовий характер та мало на меті реалізацію певних державних програм. Отже, це не промислово-фінансові групи у сучасному розумінні цього терміну, а скоріше відображення ще радянських уявлень про об'єднання підприємств з метою вирішення державних завдань та проблем. Оскільки дана концепція не спрацювала та в Україні не було створено жодної діючої промислово-фінансової групи на підставі Закону України «Про ПФГ в

Україні» від 21 листопада 1995 року, то вже 2 жовтня 2010 року його було скасовано.

На даний момент, термін «промислово-фінансова група» отримав нове життя. В Україні сформувались «фактичні» промислово-фінансові групи, тобто такі, які фактично, а не лише на папері утворювали групу компаній, яка контролюється з єдиного центру спільним власником або групою власників. При цьому українські фінансово-промислові групи мають неформальний характер, оскільки часто є формально незалежними юридичними особами, які належать зарубіжним компаніям зі складною структурою власності, яка включає також і офшорні компанії. Оцінити наявність зв'язків між учасниками фактичної ПФГ можна лише проаналізувавши їх господарські зв'язки, а також дослідивши кінцевих бенефіціарів всіх учасників такої ПФГ.

Існують ще компанії, які мають дочірні або асоційовані підприємства, але при цьому не виступають у ролі холдингової компанії, а є просто материнською компанією для залежних від своєї компанії підприємств. Такі материнські компанії не виконують роль лише з управління корпоративними правами своїх дочірніх чи асоційованих підприємств, а займаються іншою діяльністю (виробничою, торговою або іншою). Діяльність таких компаній не підпадає під визначення жодної групи компаній, але фактично материнське підприємство з залежними компаніями формують групу компаній, оскільки управляються з єдиного центру та координують свою діяльність.

В залежності від взаємозв'язків між підприємствами, вони можуть визнаватись непов'язаними особами або пов'язаними особами. До пов'язаних юридичних осіб відносяться такі юридичні особи, коли одна юридична особа володіє понад 20% статутного капіталу іншої юридичної особи або одна юридична особа контролює іншу. Важливе значення при визначенні ступеню взаємного впливу юридичних осіб є поняття контролю та суттєвого впливу.

Суттєвий вплив – це можливість та повноваженні одного підприємства брати участь у прийнятті рішень та розробці політики іншого підприємства, при цьому не здійснювати контроль над залежним підприємством.

Контроль – це можливість та повноваження приймати рішення стосовно формування та зміни фінансової та операційної політики підприємства.

В залежності від ступеню впливу або контролю материнської компанії над залежною можна виділити наступні види взаємозв'язків (рис. 1.3).

Рис. 1.3 – Види взаємозв'язку між компаніями

Джерело: складено автором на основі [24]

Як можна побачити з рисунку 1.3, непов'язані особи можуть взагалі не мати часток у статутному капіталі один одного, тобто це підприємства, які зовсім не пов'язані між собою. Якщо одна юридична особа володіє часткою у статутному капіталі іншого підприємства до 20%, то ці підприємства теж вважаються непов'язаними, вважається, що володіння часткою у 20% статутного капіталу не дозволяє здійснювати суттєвого впливу на діяльність залежного підприємства.

Пов'язаними є підприємства, одне з яких володіє більше, ніж 20% статутного капіталу іншого, але в градації пов'язаних юридичних осіб існують свої особливості. І тут важливе поняття контролю одного підприємства над іншим.

Контроль одного підприємства (материнського) на іншим підприємством існує, якщо материнське підприємство прямо або опосередковано (через інші дочірні компанії) володіє часткою у статутному капіталі залежного підприємства, яка перевищує 50% статутного капіталу. Тобто у разі володіння понад 50% статутного капіталу контроль одного підприємства над іншим вважається доведеним, його не потрібно підтверджувати додатково. Але навіть якщо материнська компанія прямо або опосередковано контролює менше, ніж 50% статутного капіталу залежного підприємства, все одно може відбуватись контроль материнського підприємства над залежним. Для цього необхідно, щоб материнська компанія мала наступні повноваження по відношенню до залежного підприємства:

а) повноваження управляти понад половиною голосів на підставі угоди з іншими інвесторами;

б) повноваження визначати фінансові та операційні політики суб'єкта господарювання на підставі статуту чи угоди;

в) повноваження призначати чи знімати більшість членів ради директорів або аналогічного керівного органу та контроль цього суб'єкта господарювання здійснюється через цю раду або орган;

г) повноваження розпоряджатися більшістю голосів на зборах ради директорів або аналогічного керівного органу та контроль цього суб'єкта господарювання здійснюється через цю раду або орган.

Таким чином, слід розуміти та пам'ятати, що контроль над підприємством може здійснюватись навіть за умови, якщо материнська компанія не володіє контрольним пакетом акцій або контрольною часткою у статутному капіталі підприємства.

Отже, пов'язані сторони можуть володіти лише 20-50% статутного капіталу іншого підприємства, при цьому материнська компанія не має контролювати діяльність залежної компанії іншим, ніж володіння часткою статутного капіталу способом. У такому випадку вважається, що одна компанія здійснює суттєвий вплив на іншу компанію, але не контролює її.

Ще одним важливим аспектом взаємної залежності компаній є дочірні підприємства. У більшості зарубіжних країн дочірнім підприємством визнається компанія, понад 50% статутного капіталу якої належить материнській компанії. В Україні ж існує правова колізія, оскільки дочірнім підприємством вважається таке, єдиним власником статутного капіталу якої є інша юридична особа. Таки чином, в Україні дочірнім підприємством визнається лише компанія, 100% статутного капіталу якої належить іншому підприємству.

В залежності від типу взаємозв'язку між підприємствами знаходиться спосіб обліку інвестицій материнської компанії в статутний капітал залежної компанії. Так, якщо підприємства є непов'язаними, але одне підприємство володіє часткою у статутному капіталі іншого підприємства, то такі інвестиції оцінюються методом справедливої вартості або методом собівартості. Якщо одне підприємство має суттєвий вплив на інше, але не контролює його, то інвестиції у статутний капітал залежного підприємства обліковується або методом справедливої вартості або методом участі в капіталі. При цьому материнська компанія не складає консолідовану фінансову звітність.

У разі, якщо одне підприємство має контроль над іншим, то інвестиції материнської компанії у залежну обліковуються лише методом участі в капіталі. При цьому материнська компанія має складати як окрему фінансову звітність, так і консолідовану фінансову звітність.

1.3. Загальні принципи формування консолідованої фінансової звітності

Групи компаній формують в основному великі підприємства, які мають великі амбіції. Групи компаній, що формуються у великому бізнесі часто виходять у своїй діяльності за межі кордонів України, отже, материнська компанія та дочірні підприємства у такій групі компаній ведуть бухгалтерський облік в різних правових системах та системах бухгалтерського обліку. Це вимагає використання певних універсальних правил складання фінансової звітності, які б дозволили формування консолідованої фінансової звітності компаній. Для міжнародних компаній, які мають дочірні компанії в різних країнах, доцільно використовувати стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності, які дозволяють уніфікувати облік та вести його однаковими методами, щоб зменшити трудомісткість та підвищити точність та надійність складення консолідованої фінансової звітності. Такими стандартами є міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності (МСБО та МСФЗ).

Друга причина використання МСБО та МСФЗ для складання консолідованої фінансової звітності українських груп компаній виступає потреба у виході на міжнародні ринки капіталу. Великі групи компаній мають і великі потреби у капіталі. Українські банки не завжди можуть забезпечити фінансування в необхідному обсязі при помірній вартості фінансових ресурсів. Український фондовий ринок практично нерозвинений, тому дуже привабливим джерелом капіталу для українських груп компаній є вихід на міжнародні фондові ринки. А для забезпечення цього виходу, необхідно пройти аудит міжнародними компаніями, облік має бути зрозумілим західним інвесторам, що потребує застосування МСБО, МСФЗ та міжнародних принципів консолідації. Система принципів, що забезпечує достовірність інформації при формуванні консолідованої фінансової звітності, включає не тільки принципи складання консолідованої фінансової

звітності, але й принципи консолідованого фінансового обліку, які забезпечують створення єдиного поля правил для складання консолідованої фінансової звітності (рис. 1.4).

Рис. 1.4 – Основні принципи консолідації фінансової звітності

Джерело: складено автором на основі [15]

Як бачимо з рисунку 1.4, існують загальні принципи, однакові для принципів консолідованого фінансового обліку та для принципів консолідованої фінансової звітності. Також у кожного з напрямків є спеціальні принципи, які характерні лише для цієї групи принципів.

Спеціальні принципи консолідованого фінансового обліку забезпечують точність ведення бухгалтерського обліку в групі компаній. До цієї групи принципів відносяться наступні принципи.

1) Принцип єдиної облікової політики. Цей принцип означає, що для всіх компаній групи компаній має діяти єдина облікова політика, що встановлюється материнською компанією. На всіх підприємства групи компаній мають діяти однакові облікові оцінки, принципи обліку для

подібних операцій у подібних обставинах. Навіть якщо підприємства знаходяться в різних державах, все одно облікова політика компанії, що знаходиться в іншій державі, має відповідати обліковій політиці материнської компанії.

2) Принцип елімінування внутрішньо групових операцій означає, що у консолідованому обліку враховуються лише операції, які здійснюються групою із зовнішніми по відношенню до групи компаній підприємствами та організаціями. При цьому всі внутрішні операції, які відбуваються між підприємствами групи, мають елімінуватись, тобто виключатись з обліку групи як взаємно зараховані операції. Так, наприклад, продажі продукції однією компанією іншій є доходами для однієї компанії групи та витратами для іншої, їх потрібно елімінувати, оскільки група в цілому не отримала доходів та не понесла витрат. Також якщо, наприклад, якщо одна компанія групи взяла кошти в боргу у іншої, то баланс обох компаній збільшиться на суму кредиту, адже в однієї компанії з'являються кошти на рахунку та виникають зобов'язання, а у іншої компанії виникає дебіторська заборгованість та зменшуються грошові кошти. В результаті баланс першої компанії збільшується, а першої не змінюється, але баланс групи компаній теж зростає. Але принцип елімінування означає, що такі операції при консолідованому фінансовому обліку взаємно елімінуються, що призводить до реалістичного відображення в обліку операцій групи компаній та виключає можливість роздування балансу групи компаній за рахунок взаємних операцій.

3) Принцип внутрішнього контролю. Цей принцип полягає у тому, що для забезпечення застосування єдиної облікової політики та правильності ведення бухгалтерського обліку всіма підприємствами групи компаній необхідне створення та забезпечення роботи системи внутрішнього контролю. Адже перевірити правильність та сам факт застосування положень єдиної облікової політики всіма окремими підприємствами, що входять до групи компаній може лише незалежний від керівництва окремих підприємств

орган, який буде безпосередньо підпорядковуватись керівництву групи компаній.

Спеціальні принципи консолідованої фінансової звітності забезпечують можливість складання фінансової звітності за єдиними правилами та у єдиному ритмі.

Єдиним спеціальним принципом консолідованої фінансової звітності є принцип єдиної звітної дати та звітного періоду. Цей принцип означає, що складання фінансової звітності має відбуватись на ту дату, яка прийнята у материнській компанії. Даний принцип актуальний для міжнародних груп компаній, оскільки в різних країнах прийняті різні вимоги до дат звітності. Так, у багатьох країнах фінансовий рік починається не 1 січня, як в Україні, а в іншу дату, наприклад, 1 квітня, 1 жовтня тощо. Тому всі підприємства групи мають складати фінансову звітність на ту дату, яка є датою складання та подання фінансової звітності материнської компанії.

Загальні принципи – це принципи, які відносяться одночасно і до принципів консолідованого фінансового обліку і до принципів консолідованої фінансової звітності. Наведемо ці принципи.

1) Принцип повноти. Даний принцип полягає в тому, що всі активи та пасиви компаній групи мають відображатись у звітності повністю, незалежно від частки материнської компанії у статутному капіталі дочірніх підприємств. При цьому неконтрольована материнською компанією частка, тобто частка у чистих активах інших, ніж материнська компанія підприємств, має відображатись у консолідованій звітності окремою статтею.

2) Принцип суттєвості. Даний принцип полягає у тому, що у консолідованій фінансовій звітності розкриваються лише та інформація, яка важлива для користувачів. Це означає, що у консолідованій фінансовій звітності відображаються лише ті статті та дані за ними, які можуть вплинути на прийняття управлінських рішень керівництвом та власниками групи компаній. Всі незначні статті звітності та суми, які не мають вирішального значення на прийняття фінансових та управлінських рішень, можуть не

відображатись у консолідованій фінансовій звітності, щоб не перевантажувати її непотрібною та неважливою інформацією.

3) Принцип справедливої та достовірної оцінки. Даний принцип полягає у тому, що інформація, яка подається у консолідованій фінансовій звітності, має бути об'єктивною та неупередженою, та відображати точну інформацію про наявні активи, зобов'язання та власний капітал всіх підприємств групи компаній. Також, згідно з цим принципом, інформація, яка подається у консолідованій фінансовій звітності, має бути зрозумілою, доступною для сприйняття користувачами.

4) Принцип постійності. Цей принцип означає, що облікова політика та методи консолідації, прийняті в материнській компанії, а отже, і у групі компаній в цілому, мають використовуватись протягом тривалого часу за умови, що група компаній є діючою та не збирається припинити свою діяльність. Звісно, що час від часу облікову політику приходиться переглядати та змінювати. Але зміни облікової політики або методів консолідації мають відбуватись якомога рідше і тільки у виняткових випадках, але при умові розкриття цих змін у примітках до консолідованій фінансовій звітності.

5) Принцип власного капіталу. Даний принцип полягає у визначенні власного капіталу групи компаній, виходячи з балансової вартості акцій підприємств, що входять до групи компаній, а також вартості фінансових результатів та сформованих резервів всіх компаній, що входять до групи компаній. Це обумовлюється тим, що материнська та дочірні компанії розглядаються як єдине ціле з економічної точки зору. Досить важливо наголосити, що при оцінці власного капіталу компанії використовується балансова оцінка, тобто оцінка балансової вартості акцій або пайового капіталу всіх підприємств, що входять до групи компаній з додаванням резервів, фінансових результатів та інших елементів власного капіталу. Саме балансова вартість власного капіталу, а не ринкова вартість акцій є основою для оцінки власного капіталу групи компаній.

6) Принцип єдиних методів оцінки. Даний принцип полягає у тому, що при складанні консолідованій фінансовій звітності, материнська компанія має застосовувати такі методи оцінки статей активів та пасивів дочірніх підприємств, які застосовуються в обліку материнської компанії. За даних умов активи та пасиви материнської та дочірніх компаній будуть оцінені за єдиними методами та методологією, а отже, будуть співставними та порівнюваними, та можуть бути використані для складання єдиної консолідованій фінансовій звітності.

7) Принцип вартісної оцінки. Даний принцип полягає у тому, що всі статті консолідованій фінансовій звітності та звітності материнської та дочірніх підприємств мають бути представлені у вартісному вимірі, тобто у грошових одиницях. Також важливо, щоб всі показники, наведені у консолідованій фінансовій звітності були показані у єдиній валюті, як правило, для цього застосовується валюта, у якій здійснюється облік та складання фінансової звітності материнської компанії. Актуальним даний принцип є для міжнародних або транснаціональних груп компаній, які мають дочірні підприємства у різних країнах, де для обліку використовуються різні валюти. Для цього у МСБО та МСФЗ передбачені методи конвертації показників дочірніх підприємств з місцевої валюти на валюту материнської компанії.

РОЗДІЛ 2.

ЗНАЧЕННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ У ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

2.1. Методика оцінки та відображення у фінансових звітах інвестицій в залежні суб'єкти господарювання

Метод оцінки інвестицій в залежні суб'єкти господарювання залежить від ступеню залежності таких суб'єктів господарювання. Залежні суб'єкти господарювання можуть представляти собою дочірні підприємства, асоційовані підприємства, пов'язані залежні суб'єкти господарювання. У кожному з цих випадків методика оцінки та відображення у фінансових звітах інвестицій у такі підприємства буде відрізнятися.

Найбільший рівень контролю залежного суб'єкта господарювання забезпечується при інвестуванні у дочірнє підприємство. Дочірнім підприємством визнається підприємство, яке перебуває під контролем материнського підприємства (п. 4 НП(С)БУ 19 "Об'єднання підприємств", затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 07 липня 1999 р N 163) або має вирішальну залежність від іншого (ст. 126 ГКУ від 16 січня 2003 року № 436-IV. У випадку інвестицій у дочірню компанію, використовується лише метод участі в капіталі для оцінки вартості таких інвестицій. Початкова інвестиція у дочірнє підприємство обліковується за собівартістю придбання (створення) такого підприємства.

Якщо дочірнє підприємство створюється «з нуля», то материнська компанія вкладає кошти в статутний капітал підприємства. Статутний капітал може бути внесений як у вигляді грошових коштів, так і іншими активами, наприклад, основними засобами, запасами, нематеріальними активами тощо. У такому випадку собівартість такої інвестиції і буде складати собівартість внеску у статутний капітал дочірньої компанії. У разі внеску грошовими коштами собівартість інвестиції буде дорівнювати сумі

коштів, вкладеній у статутний капітал. У разі вкладення інших активів у статутний капітал дочірньої компанії, вартість активів буде оцінюватись за справедливою вартістю, якою є вартість цих активів, якщо їх продати на ринку.

Надалі інвестицій у дочірню компанію оцінюються за методом участі в капіталі. НП(С)БО 12 «Фінансові інвестиції», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 26 квітня 2000 р. N 91 розкриває сутність даного методу, яка полягає в тому, що фінансові інвестиції збільшуються на розмір зростання власного капіталу дочірнього підприємства, крім тих, що є результатом операцій між інвестором і об'єктом інвестування і в основному відбувається за рахунок отримання чистого прибутку дочірнім підприємством. Отримання чистого прибутку означає, що у дочірньої компанії зростає нерозподілений прибуток та власний капітал в цілому.

Оскільки власний капітал повністю або практично повністю належить материнській компанії, то вона відображає зростання власного капіталу шляхом зростання вартості довгострокових фінансових інвестицій у дочірнє підприємство, при цьому зростає дохід материнської компанії від участі в капіталі дочірньої компанії.

При нарахуванні дивідендів дочірньою компанією, вартість довгострокових фінансових інвестицій у дочірню компанію зменшується на суму нарахованих дивідендів. На перший погляд здається, що нарахування дивідендів материнській компанії має збільшувати її активи, оскільки компанія отримує доходи у вигляді дивідендів. Але фактично материнська компанія отримує дохід не в момент нарахування дивідендів, а у момент збільшення нерозподіленого прибутку дочірнього підприємства. Оскільки нерозподілений прибуток дочірнього підприємства фактично означає і отримання чистого прибутку материнською компанією, адже материнська компанія повністю володіє дочірнім підприємством.

Отже, нарахування та виплата дивідендів дочірньою компанією не веде до зміни загальних активів материнського підприємства, але зменшує

вартість довгострокових фінансових інвестицій у дочірнє підприємство на суму нарахованих дивідендів.

Дочірнє підприємство може отримувати не тільки прибутки, але й мати збитки. У такому випадку непокритий збиток зменшує власний капітал дочірнього підприємства. Непокритий збиток дочірнього підприємства зменшує вартість довгострокової фінансової інвестиції у дочірню компанію на суму збитку.

Дочірня компанія може отримувати збиток декілька років поспіль, внаслідок чого за рахунок перевищення непокритого збитку над розміром суми інших елементів власного капіталу власний капітал зможе набувати від'ємних значень. У разі від'ємного значення власного капіталу дочірнє підприємство може продовжувати діяльність за рахунок залучення кредитів, в тому числі від материнської компанії.

Але від'ємне значення власного капіталу означатиме також і від'ємне значення вартості фінансової інвестиції у дочірнє підприємство. Але при використанні методу участі у капіталі зменшення вартості фінансової інвестиції у дочірнє підприємство можливе лише за умови невід'ємного значення вартості фінансової інвестиції. У разі, якщо власний капітал дочірнього підприємства стає нульовим або менше нуля, то довгострокова фінансова інвестиція у дочірнє підприємство обліковується за нульовою вартістю. Якщо дочірнє підприємство і в подальшому отримує збиток, то він просто не відображається в обліку материнської компанії.

Звичайно вартість довгострокової фінансової інвестиції у дочірнє підприємство дорівнює вартості власного капіталу такого підприємства. Це пояснюється тим, що більшість материнських компаній вкладають кошти саме у створення дочірніх підприємств, тому собівартість вкладених довгострокових фінансових інвестицій у дочірнє підприємство дорівнює сумі вкладених коштів, а з часом коригування вартості фінансової інвестиції відбувається на зміну власного капіталу дочірнього підприємства.

При консолідуванні балансу материнської компанії з урахуванням дочірньої, активи дочірньої та материнської компаній додаються, крім довгострокових фінансових інвестицій у дочірнє підприємство, які не враховуються в консолідованому балансі. Також взаємно заліковуються дебіторська та кредиторська заборгованість материнської та дочірньої компаній одна одній. При консолідації пасиву балансу, не враховується вартість власного капіталу дочірньої компанії, а всі поточні та довгострокові зобов'язання материнської та дочірньої компаній додаються, крім поточної заборгованості компаній одна одній. Наведемо приклад складання консолідованого балансу материнської та дочірньої компанії на умовних показниках (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Приклад консолідації балансу материнської та дочірньої компаній, ум.

гр. од.

Стаття	Материнська компанія	Дочірня компанія	Консолідований баланс
Актив			
Основні засоби	500	200	700
Довгострокові фінансові інвестиції	200	0	0
Разом необоротні активи	700	200	700
Дебіторська заборгованість перед дочірньою (материнською) компанією	100	50	0
Інші оборотні активи	200	150	350
Разом оборотні активи	300	200	350
Баланс	1000	400	1050
Пасив			
Власний капітал	500	200	500
Кредиторська заборгованість перед дочірньою (материнською) компанією	50	100	0
Інші поточні зобов'язання	250	0	250
Разом поточні зобов'язання	300	100	250
Довгострокові зобов'язання	200	100	300
Баланс	1000	400	1050

Джерело: складено автором

Як бачимо з таблиці 2.1, в нашому прикладі консолідований баланс перевищує баланс материнської компанії на 50 умовних грошових одиниць. В цілому валюта консолідованого балансу не може бути менша, ніж валюта

балансу материнської компанії. Дорівнювати валюта консолідованого балансу та балансу материнської компанії можуть за умови, якщо дочірнє підприємство не має поточних та довгострокових зобов'язань або за умови, якщо всі поточні та довгострокові зобов'язання дочірньої компанії – це зобов'язання перед материнською компанією.

При консолідації звіту про фінансові результати материнської та дочірньої компаній, всі показники доходів, витрат та прибутків додаються за виключенням внутрішньо групових доходів, витрат, прибутків. Так, якщо дочірнє підприємство отримало частину доходів за рахунок продажу продукції материнській компанії, то такі доходи мають бути виключені з консолідованого звіту про фінансові результати. А вартість придбаної у дочірнього підприємства продукції має бути виключена з витрат материнської компанії.

Аналогічно виключаються і доходи та витрати, які мала материнська компанія від реалізації продукції дочірньому підприємству. Таким чином, у звіті про фінансові результати враховуються лише операції групи підприємств з зовнішніми по відношенню до групи підприємствами.

При складанні консолідованого звіту про рух грошових коштів, то в ньому теж підсумовуються грошові потоки материнської та дочірньої компаній з виключенням грошових потоків всередині групи компаній. Також і при складанні консолідованого звіту про власний капітал, підсумовуються показники материнської та дочірньої компаній за мінусом операцій з власним капіталом всередині групи.

Розглянемо оцінку інвестицій у асоційовані компанії. Асоційованим є підприємство, якщо материнська компанія контролює більше 20% його статутного капіталу або має суттєвий вплив на діяльність асоційованої компанії. Суттєвий вплив може здійснюватись шляхом введення в Раду директорів асоційованого підприємства своїх представників або мати в якості генерального директора асоційованого підприємства свого представника. Можна поділити асоційовані підприємства на такі, у яких материнська

компанія має більше 50% статутного капіталу, та такі, на які материнська компанія має суттєвий вплив, тобто там, де материнська компанія має від 20% до 50% у статутному капіталі.

У випадку, коли материнська компанія володіє контрольним пакетом акцій (частки) асоційованого підприємства, вона має можливість практично управляти асоційованою компанією як своєю власністю. Коли материнська компанія володіє часткою статутного капіталу асоційованого підприємства від 20% до 50%, це означає, що материнська компанія не має контрольного пакету. У такому випадку контрольний пакет акцій асоційованої компанії може бути у іншого підприємства або жодне інше підприємство не матиме контрольного пакету акцій (часток) у статутному капіталі асоційованого підприємства.

Незалежно від частки материнської компанії у статутному капіталі асоційованого підприємства, довгострокова фінансова інвестиція у асоційоване підприємство буде обліковуватись методом участі в капіталі.

Інвестиції в асоційоване підприємство переважно здійснюються у формі придбання акцій (часток) такого підприємства у інших фізичних або юридичних осіб на фінансовому ринку. Це означає, що при придбанні фінансових інвестицій в асоційовані компанії, їх вартість не буде співпадати з номінальною вартістю акцій або часток в статутному фонді та не буде співпадати з часткою у вартості власного капіталу такого підприємства. Купуючи акції іншого підприємства, материнська компанія купує частку не у статутному капіталі, а у власному капіталі підприємства. Згідно законодавства, не можна продавати акції підприємства за ціною, нижчою за номінальну вартість. Але власний капітал перевищує статутний капітал підприємства, іноді в декілька разів. Тому можливі випадки, коли частку в асоційованому підприємстві материнська компанія купує за суму, що перевищує балансову вартість частки у власному капіталі або менша за неї.

Якщо сума, сплачена за придбання фінансової інвестиції у асоційоване підприємство вища за балансову вартість частки у власному капіталі, що

була придбана, то у материнської компанії виникає гудвіл, за рахунок того, що ринок оцінює вартість асоційованого підприємства вище, ніж його балансова вартість. Гудвіл відображається в активі материнської компанії.

У разі, якщо сума, сплачена за придбання фінансової інвестиції менша за вартість частки власного капіталу асоційованого підприємства, то у материнської компанії виникає можливість в подальшому до оцінити вартість такої інвестиції.

У випадку інвестиції в асоційоване підприємство, отримання асоційованим підприємством теж відображається як збільшення вартості довгострокової фінансової інвестиції. Але при цьому збільшення вартості фінансової інвестиції відбувається не на всю суму прибутку асоційованого підприємства, а лише на частку прибутку, яка відповідає частці материнської компанії у його статутному капіталі. Також на дану частку зменшується фінансова інвестиція у разі отримання збитків асоційованою компанією. Нарахування та виплата дивідендів асоційованою компанією призводить до зменшення вартості фінансової інвестиції у асоційовану компанію на суму дивідендів, які належать до отримання материнській компанії.

Правила складання консолідованого звіту про фінансові результати, звіту про рух грошових коштів та звіту про власний капітал не відрізняються від правил складання цих звітів при інвестуванні в дочірню компанію. При цьому у консолідованому звіті про фінансові результати наводиться сума доходів материнської та асоційованої компаній за вирахуванням взаємних оборотів, тобто продажів материнської та асоційованої компаній одна одній.

З цього можна зробити висновок, що для материнської компанії більш вигідним є інвестування у асоційовані компанії, ніж у дочірні. Адже інвестування у дочірні компанії, які повністю належать материнській компанії практично не відрізняється від інвестування у створення додаткового цеху або підрозділу материнської компанії, при цьому валюта балансу консолідованого балансу не набагато більша за валюту балансу

материнської компанії, а приріст обороту групи компаній досягається шляхом інвестування значних коштів.

Натомість при інвестуванні у асоційовані підприємства, материнська компанія має змогу швидко наростити обсяг активів у своєму управлінні, оскільки частину цих активів фінансують інші власники акцій асоційованого підприємства. Також при інвестуванні у асоційовану компанію, материнська компанія досягає того ж зростання виручки від реалізації групи компаній, що і при інвестуванні в дочірнє підприємство, але витрачаючи менше ресурсів на інвестування. Таким чином, купуючи контрольні пакети акцій у декількох асоційованих компаніях, материнська компанія може в декілька разів збільшити доходи групи компаній в консолідованому балансі. Платою за швидке залучення активів при інвестуванні в асоційовані підприємства є сплата дивідендів власникам частки меншості асоційованого підприємства. В цілому інвестування у асоційовані підприємства дозволяє швидко масштабувати бізнес, наростивши активи та обсяги реалізації продукції за короткий час.

2.2. Загальні принципи складання консолідованої звітності на дату придбання

У материнської компанії може з'явитись дочірнє або асоційоване підприємство двома шляхами: шляхом створення такого підприємства або шляхом придбання. Створення дочірнього або асоційованого підприємства означає, що материнська компанія приймає безпосередню участь у реєстрації нового підприємства, формуванні активів, найманні персоналу, побудові бізнес-процесів на підприємстві.

Якщо створюється дочірнє підприємство, то організаційно-правова форма підприємства може бути будь-якою в Україні, наприклад, товариством з обмеженою відповідальністю, приватним або публічним акціонерним товариством. Якщо планується створення асоційованого підприємства, то в

перспективі передбачається продаж частини акцій іншим власникам, а отже, кращим варіантом організаційно-правової форми для асоційованого підприємства є приватне або публічне акціонерне товариство. Створення дочірнього або асоційованого підприємства є оптимальним варіантом для материнської компанії, оскільки в такому випадку можна створити підприємство, яке буде максимально відповідати цілям материнської компанії.

У материнської компанії не завжди є можливість створювати дочірнє або асоційоване підприємство «з нуля», оскільки це вимагає витрат часу, організаційних та фінансових ресурсів материнської компанії. В деяких випадках більш привабливим варіантом є придбання вже готової дочірньої або асоційованої компанії у її власників або у іншого підприємства.

Придбання дочірньої компанії означає, що материнська компанія як зазначено в ст. 126 ГКУ здійснює переважну участь в статутному капіталі та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій. З ділової практики відомо, що випадки, коли підприємство купує дочірню компанію досить рідкісні, в основному дочірні підприємства створюються самими материнськими компаніями, а купуються та продаються вони у виключних випадках.

Придбання асоційованого підприємства означає, що материнська компанія купує частку у власності такого підприємства, яке дає змогу суттєво впливати на стратегію та управління асоційованого підприємства. Тобто материнська компанія купує пакет акцій або частку власності такого підприємства, становлячись одним з ключових акціонерів асоційованого підприємства, а якщо придбано контрольний пакет акцій, то материнська компанія стає головним акціонером, який може самостійно приймати управлінські рішення, розробляти стратегію розвитку та діяльності такого підприємства, формувати економічну політику асоційованого підприємства тощо.

При придбанні дочірнього або асоційованого підприємства, на дату придбання складається консолідована звітність. Розглянемо, які форми звітності складаються на дату придбання дочірнього або асоційованого підприємства. В першу чергу слід зазначити, що до моменту придбання материнська та дочірнє (асоційоване) підприємства ще не становили єдиної групи компаній, а отже, і не вели спільної діяльності. Тому форми звітності, які передбачають відображення діяльності за певний період часу та які відображають грошові потоки та доходи за цей період часу, складати на дату придбання не має сенсу, оскільки на дату придбання ще не можна говорити про діяльність материнської компанії та асоційованого підприємства як єдиної господарської одиниці.

Отже, головною формою звітності, що складається на дату придбання асоційованого (дочірнього) підприємства (консолідований звіт про фінансовий стан). Загальні принципи та процедури складання консолідованої фінансової звітності в Україні визначає НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність» [23].

Консолідований баланс на дату придбання асоційованого або дочірнього підприємства дозволяє оцінити об'єднані активи та пасиви материнської компанії та придбаного асоційованого або дочірнього підприємства, визначити результати придбання для материнської компанії.

У пункті 1.3 даної роботи розглядалися загальні принципи складання консолідованої фінансової звітності. Але складання консолідованої фінансової звітності на дату придбання має свої особливості, оскільки в основному на дату придбання складається консолідований баланс. Тому при складанні консолідованої фінансової звітності на дату балансу застосовуються не всі принципи складання консолідованої фінансової звітності, а ті які використовуються, мають специфіку застосування, яка виходить з потреби уніфікації підходів та оцінок материнської компанії та асоційованого (дочірнього) підприємства (рис. 2.1).

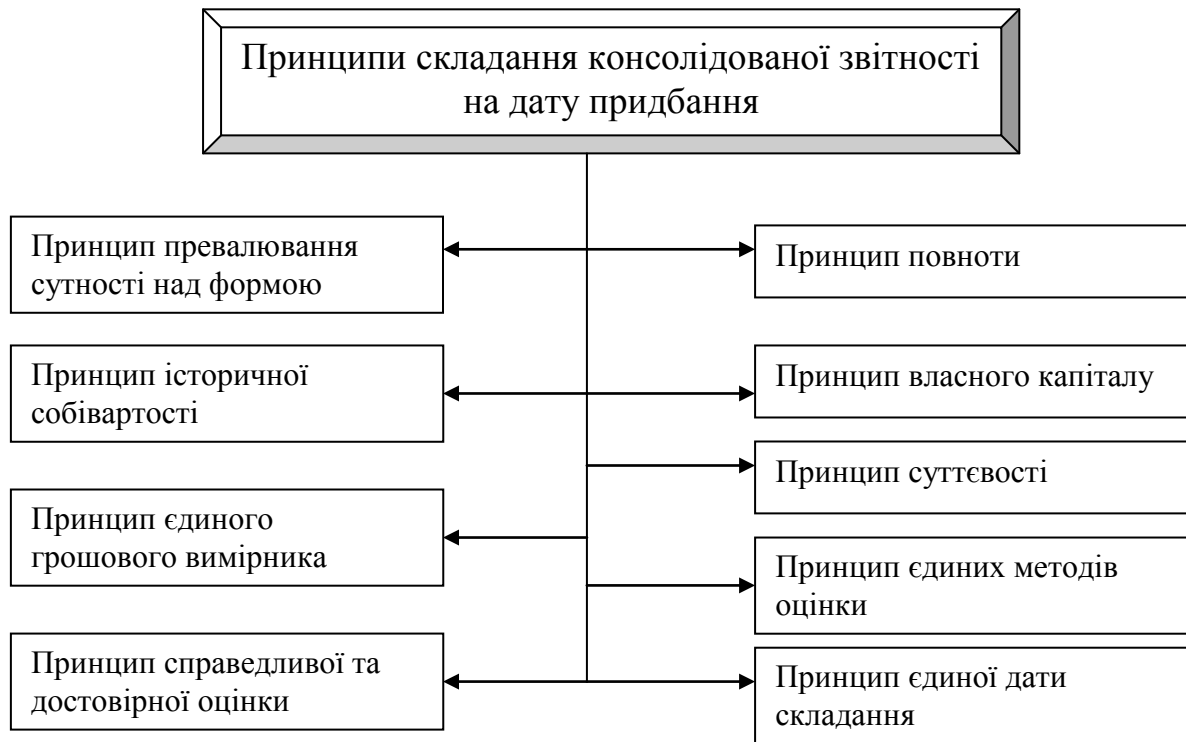

Рис. 2.1 – Загальні принципи складання консолідованої звітності на дату придбання.

Джерело: складено автором на основі [18]

Розглянемо більш детально принципи, наведені на рисунку 2.1. Принцип превалювання сутності над формою означає, що в першу чергу потрібно відображати операції та статті за їх сутністю, а не лише виходячи з їх юридичної форми. Наприклад, при відображенні вартості активів слід надавати перевагу справедливій вартості над їх балансовою вартістю, оскільки саме справедлива вартість відображає реальну вартість активів, а балансова вартість – лише юридично коректна форма цієї вартості, яка не завжди має відношення до реальної вартості.

Принцип історичної собівартості означає, що при оцінці вартості активів слід віддавати перевагу оцінці їх за історичною собівартістю, тобто за витратами, які понесені підприємством на їх створення або придбання, враховуючи додаткові витрати (комісійні витрати, витрати на доставку, монтаж тощо). За історичною собівартістю доцільно оцінювати основні засоби, які важко демонтувати або які при демонтажі втрачають частину

своєї вартості або для яких немає вторинного ринку, тому важко оцінити їх справедливу вартість.

Принцип єдиного грошового вимірника означає, що всі активи та пасиви материнської та асоційованої компаній слід оцінювати в грошовій формі, при цьому валюта оцінки має бути єдина для материнської компанії та асоційованого (дочірнього) підприємства. Цей принцип актуальний, якщо материнська та асоційована (дочірня) компанії знаходяться у різних країнах, де використовується різна національна валюта. Даний принцип передбачає, що грошову оцінку у консолідованій звітності слід подавати у валюті країни, у якій розташована материнська компанія, для цього потрібно використовувати курс валюти, у якій наводяться дані асоційованого (дочірнього) підприємства до курсу валюти материнської компанії на дату складання балансу.

Принцип достовірної та справедливої оцінки полягає у тому, що всі активи та пасиви асоційованих (дочірніх) підприємств та материнської компанії мають бути достовірно оцінені, їх оцінка має бути справедливою та неупередженою. В першу чергу це стосується активів та пасивів саме дочірніх (асоційованих) підприємств. Адже при складанні консолідованого балансу в якості базових правил будуть використовувати правила та облікова політика материнської компанії, тому додатково переоцінювати активи та пасиви материнської компанії не знадобиться, крім особливих випадків. А от для компаній, які купуються, доцільним є переоцінка активів та пасивів з метою забезпечення достовірності їх оцінок та приведення цих оцінок до стандартів обліку материнської компанії.

Принцип повноти полягає у тому, що при складанні балансу на дату придбання потрібно оцінити всі активи та пасиви асоційованого (дочірнього) підприємства, які існують у підприємства. Згідно з цим принципом у консолідованому балансі мають відобразитись всі активи та зобов'язання асоційованого підприємства незалежно від частки власності материнської компанії, а окремо має відобразитись частка меншості, яка знаходиться у

пасиві консолідованого балансу. Частка меншості показує частину власного капіталу асоційованого підприємства, яке не належить материнській компанії і не контролюється нею.

Принцип власного капіталу означає, що материнська та асоційована компанії розглядаються як єдина бізнес-одиниця, тому до складу власного капіталу у консолідованому балансі входять власний капітал материнської компанії та частки меншості асоційованих компаній. Слід відмітити, що частки меншості асоційованих компаній мають розраховуватись, виходячи з повної вартості власного капіталу таких компаній, який включає не тільки статутний капітал, але й всі інші елементи власного капіталу, такі як додатковий, резервний капітал, нерозподілений прибуток, результати переоцінки активів тощо.

Принцип суттєвості полягає у тому, що у консолідованому балансі мають розкриватись ті статті та у тій мірі, які можуть вплинути на прийняття важливих управлінських рішень. Згідно з цим принципом незначні помилки або округлення показників, які нижче порогу суттєвості та зміна яких не може вплинути на прийняття стратегічних управлінських рішень, не потрібно обов'язково змінювати. Потрібно досягати точного відображення лише важливих ключових показників, і тільки з такою точністю, яка дорівнює рівню суттєвості та не веде до викривлення звітності та прийняття хибних рішень.

Принцип єдиних методів оцінки полягає в тому, що оцінка всіх активів та пасивів асоційованих та дочірніх підприємств має відбуватись за єдиними методами оцінки, в якості яких мають бути використані методи оцінки, прийняті у материнській компанії. Дотримання даного принципу при складанні консолідованої звітності на дату придбання досягається шляхом переоцінки активів та пасивів асоційованих або дочірніх підприємств, оскільки на дату придбання облікова політика асоційованого (дочірнього) підприємства та материнської компанії відрізняються. На дату придбання асоційоване або дочірнє підприємство та материнська компанія ще не

входять до єдиної групи компаній, а тому не мають єдиної облікової політики. Тому оцінка окремих статей активів та пасивів дочірнього або асоційованого підприємства може не співпадати з прийнятою у материнській компанії. В якості прикладу неспівпадіння облікових оцінок наведемо приклад амортизації обладнання. Якщо у материнській компанії в обліковій політиці прийнято використовувати прямолінійний метод амортизації, а у асоційованому підприємстві – кумулятивний метод амортизації, то виникнуть розбіжності в оцінці залишкової вартості такого обладнання. Так, якщо первісна вартість обладнання становить 120 тис. грн., термін корисного використання обладнання 5 років, ліквідаційна вартість дорівнює нулю, а з моменту введення в експлуатацію обладнання пройшло 3 роки, то за прямолінійним методом залишкова вартість обладнання має становити $120 \cdot (5-3)/5 = 48$ тис. грн., а за кумулятивним методом залишкова вартість складе $120 \cdot (1+2)/(1+2+3+4+5) = 120 \cdot 3/15 = 24$ тис. грн. Таким чином, у асоційованому підприємстві з точки зору материнської компанії, залишкова вартість даного обладнання буде занижена на 24 тис. грн., що потребує коригування та приведення до єдиних методів обліку та оцінки.

Принцип єдиної дати складання звітності полягає у тому, що консолідовану звітність на дату придбання потрібно складати таким чином, щоб брати дані обліку асоційованого (дочірнього) підприємства та материнської компанії за одну дату, тобто власне на дату придбання. Якщо для складання консолідованого балансу будуть використані дані фінансової звітності за різні дати для асоційованих підприємств та материнської компанії, це призведе до викривлення у консолідованій фінансовій звітності на дату придбання, тобто тоді не можна буде вказувати, що це консолідована звітність саме на дату придбання.

Для дотримання принципів складання консолідованої фінансової звітності на дату придбання, бажано перед угодою з придбання дочірнього підприємства або частки у асоційованому підприємстві, провести аудит компаній, які планується придбати. Метою аудиту буде не тільки

підтвердження даних обліку, але й переоцінка вартості активів та пасивів асоційованої (дочірньої) компанії, приведення оцінок до єдиної методики з материнською компанією, забезпечення справедливою та достовірною оцінки всіх статей активів та пасивів підприємства. Це дуже важливий етап придбання дочірнього або асоційованого підприємства, оскільки результати переоцінки можуть вплинути на вартість власного капіталу такого підприємства, а отже, і на результат придбання дочірнього або асоційованого підприємства для материнської компанії.

Придбання частки в асоційованому підприємстві материнською компанією оформлюється у вигляді придбання певної частки у статутному капіталі підприємства (частки акцій). Але при цьому материнська компанія отримує право власності не на частку статутного капіталу за номінальною вартістю, а на частку у чистих активах асоційованого підприємства. Чисті активи – це різниця між загальними активами та зобов'язаннями підприємства. Отже, чисті активи дорівнюють за величиною власному капіталу підприємства. Таким чином, результат придбання частки у асоційованому підприємстві для материнської компанії буде залежати від співвідношення витрат на придбання частки, тобто розміру довгострокових фінансових інвестицій у дане дочірнє підприємство та балансовою вартістю частки власного капіталу дочірнього підприємства, яка належить материнській компанії.

Власний капітал підприємства, як правило, перевищує статутний капітал у декілька разів, а закон забороняє продавати акції підприємств за ціною, що нижча від номінальної вартості. Але якраз через те, що ми купуємо частку не у статутному капіталі, а у власному капіталі, який може значно перевищувати статутний капітал за рахунок нерозподіленого прибутку та інших елементів власного капіталу, то на дату придбання дочірнього або частки асоційованого підприємства, можуть скластись два основних випадки (рис. 2.2).

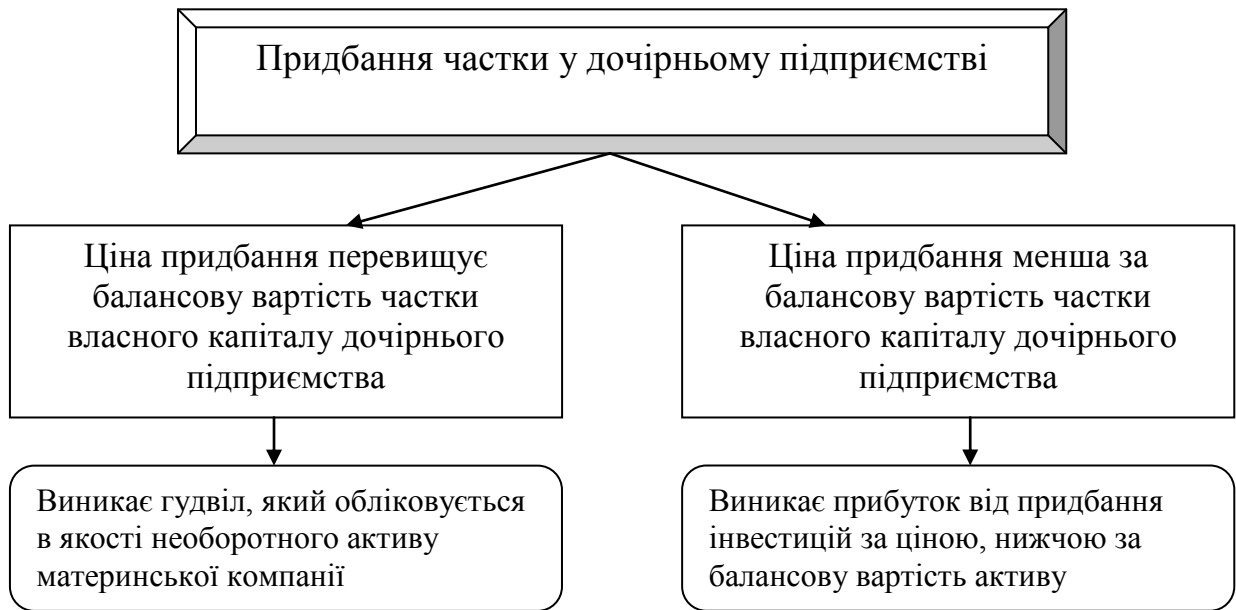

Рис. 2.2 – Можливі результати придбання частки у дочірньому підприємстві для материнської компанії.

Джерело: складено автором

При придбанні частки у дочірньому підприємстві за ціною, що перевищує балансову вартість частки у власному капіталі, у материнській компанії виникає гудвіл – особливий нематеріальний актив. Гудвіл в подальшому не підлягає амортизації. Якщо ціна придбання частки у дочірньому підприємстві менша, ніж балансова вартість частки у власному капіталі, то материнська компанія отримує прибуток, який реалізується шляхом дооцінки вартості довгострокових фінансових інвестицій в дочірнє підприємство.

2.3. Вплив консолідації на показники фінансової звітності групи та на прийняття управлінських рішень

Створення групи компаній веде до ускладнення керованої системи, оскільки зростає кількість елементів господарської системи та кількість ступенів волі елементів. У групі компаній кожне дочірнє або асоційоване підприємство має власне керівництво та має можливість приймати самостійні рішення принаймні на рівні оперативного управління. З одного боку,

самостійність підприємств, які входять у групу компаній, веде до зростання ефективності кожного окремого підприємства та групи в цілому, а з іншого боку, вона веде до зростання невизначеності та ризиків. Причиною ризиків можуть бути як нестача професіоналізму та кваліфікації у керівництва окремих підприємств, так і свідомим шахрайством та зловживаннями з боку керівництва окремих підприємств групи компаній.

Діяльність групи компаній потребує створення ефективної системи контролю, яка б дозволяла власникам та менеджменту групи компаній контролювати діяльність всієї групи компаній в цілому та здійснювати стратегічний контроль та аналіз діяльності групи компаній. Ситуація ускладнюється тим, що дочірніх та асоційованих підприємств може бути декілька, кожне з яких буде мати економічні взаємовідносини не тільки з материнською компанією, але й одне з одним. Ще одним фактором, який ускладнює процес контролю за діяльністю підприємств у групі компаній є наявність не тільки дочірніх, але й внучатих компаній, тобто компаній, що є дочірніми дочірніх компаній (рис. 2.3).

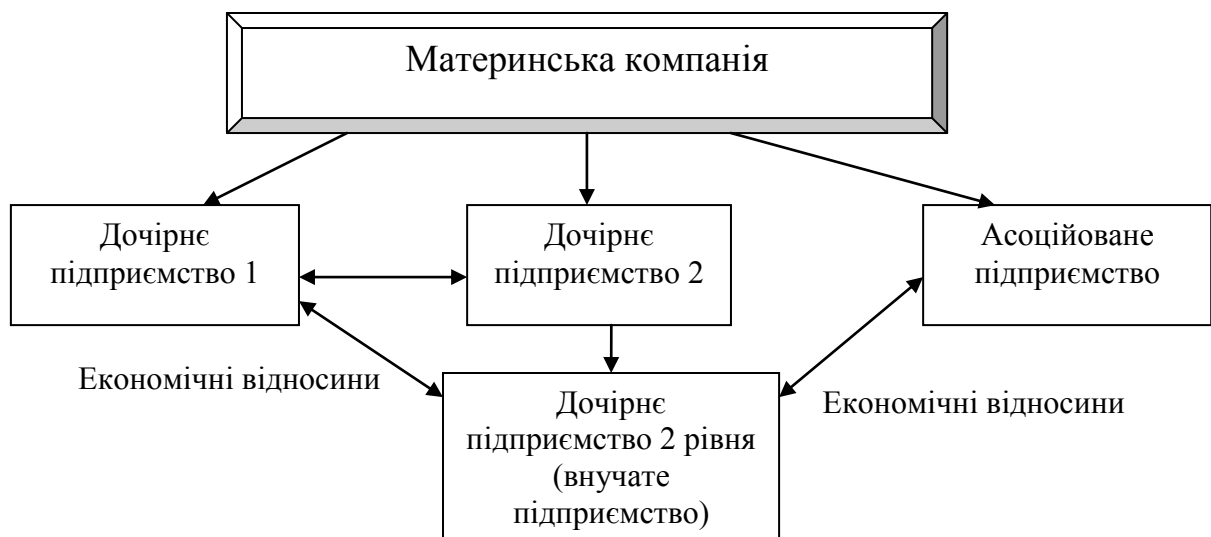

Рис. 2.3 – Схема організації групи компаній з декількома рівнями дочірніх та асоційованих підприємств

Джерело: складено автором

На рисунку 2.3 представлено три рівні підприємств у групі компаній: материнська компанія, дочірні та асоційовані підприємства безпосередньо материнської компанії, а також дочірнє підприємство другого рівня, яке

створене дочірнім підприємством першого рівня. У такому випадку дочірнє підприємство 2 з рисунку 2.3 є дочірнім підприємством головної материнської компанії, але у свою чергу є материнською компанією для дочірнього підприємства другого рівня. При цьому дочірні підприємства мають економічні взаємовідносини не тільки з материнською компанією, але й між собою. Система групи компаній може бути ускладнена як шляхом додавання більшої кількості дочірніх та асоційованих підприємств, відкритих безпосередньо материнською компанією, так і шляхом додавання рівнів дочірніх підприємств, коли дочірні підприємства самі відкривають свої дочірні підприємства другого, третього рівня і так далі.

Консолідована фінансова звітність дає змогу оцінювати інвесторам, власникам та менеджменту групи компаній оцінювати та контролювати діяльність групи компаній в цілому, як єдиного господарського механізму. Поєднання консолідованої фінансової звітності та окремої звітності дочірніх та асоційованих підприємств дозволяє контролювати загальні показники діяльності групи компаній, а у разі виявлення проблем на певних ділянках, виявляти причини проблем на конкретних дочірніх або асоційованих підприємствах. У консолідованій фінансовій звітності не враховуються взаємні поставки продукції та грошові потоки між підприємствами групи компаній, що дозволяє зробити висновок про ефективність взаємодії групи компаній з оточуючим середовищем та здатність її генерувати грошові потоки та прибуток.

Використання консолідованої фінансової звітності забезпечує стратегічний контроль діяльності групи компаній, тобто досягнення стратегічних цілей діяльності, основні показники ефективності групи компаній в цілому, такі як рентабельність активів, власного капіталу, інвестованого капіталу, рентабельність продажів, обсяги продажу групи компаній зовнішнім покупцям тощо. Стратегічний контроль дозволяє визначити слабкі місця групи компаній, але для знаходження причин

негативних явищ, необхідно використовувати фінансову звітність окремих підприємств.

Використання консолідованої фінансової звітності для побудови систем контролю у групі компаній залежить від типу групи компаній. В залежності від галузевої належності та економічних взаємовідносин підприємств, що входять до групи компаній, виділяють вертикально інтегровані та горизонтально інтегровані групи компаній.

Вертикально інтегровані групи компаній – це такі групи компаній, в яких окремі підприємства представляють собою ланки процесу створення та реалізації готового продукту. При цьому одне підприємство споживає продукцію підприємства групи компаній з попередньої ланки створення вартості та передає продукцію на наступну ланку створення вартості (рис. 2.4).

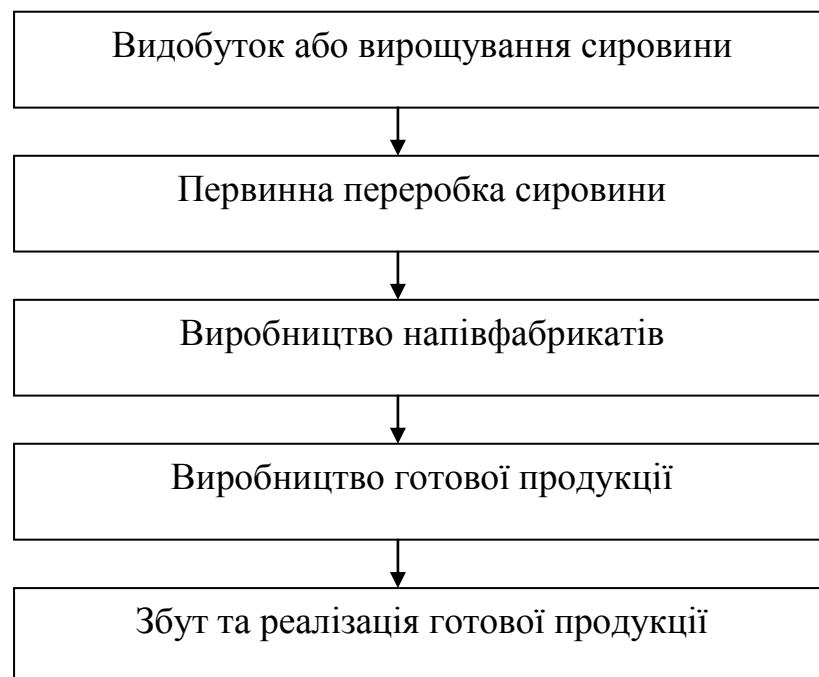

Рис. 2.4 – Схема організації вертикально інтегрованих груп компаній за характером діяльності окремих компаній

Джерело: складено автором

На рисунку 2.4 показано схему організації вертикально інтегрованої групи компаній у певній галузі, від видобутку сировини до виробництва готової продукції. Не всі вертикально інтегровані групи компаній

контролюють всі ланки створення продукту, часто контролюються лише декілька ключових або найбільш прибуткових ланок створення вартості у певній галузі. Як правило вертикально інтегровані компанії створюються у галузях, де існують довгі ланцюжки створення вартості та виробляється масова продукція. Прикладом вертикально інтегрованих груп компаній в Україні є групи компаній «Метінвест Холдинг» в металургії, «Миронівський хлібопродукт» у агропромисловому комплексі, ДТЕК в електроенергетиці.

У металургії в межах групи компаній консолідується підприємства з видобутку залізної руди, коксохімічні підприємства, металургійні заводи, заводи з виробництва металопродукції, феросплавів, трубної продукції, а також логістичні компанії та підприємства, що займаються оптовою торгівлею металом та металевими виробами. У агропромисловому комплексі група компаній включає сільськогосподарські компанії, що займаються вирощуванням зерна, заводи з виробництва комбікормів, птахофабрики, свиноферми та молочні ферми, підприємства з переробки сільськогосподарської сировини, наприклад, олійні заводи, молокопереробні заводи, борошномельні заводи, м'ясопереробні заводи, а також фірмові магазини, оптові компанії з торгівлі продовольчими товарами та сільськогосподарською сировиною, елеватори, логістичні та транспортні компанії.

У вертикально інтегрованих компаніях основну продукцію реалізують підприємства, що знаходяться на вищих ланках створення цінності, тобто виробники готової продукції. При цьому ланки, які виробляють сировину та напівфабрикати більшу частину продукції передають підприємствам групи компаній, що знаходяться на верхніх ланках переробки. Але при цьому частину продукції на сторону продають підприємства з усіх ланок вертикально інтегрованої компанії. Наприклад, гірсько-збагачувальний комбінат може продавати частину залізної руди та окатишів металургійним підприємствам, які не входять до даної групи компаній, металургійні заводи продають частину металу металопереробним та машинобудівним компаніям,

що не входять до групи компаній у вигляді злиwkів, а не готового прокату або металевих виробів, логістична компанія може брати замовлення від сторонніх компаній тощо.

Але головною особливістю вертикально інтегрованих груп компаній є те, що вони створюються для забезпечення безперебійного виробництва готової продукції та здешевлення кінцевої продукції за рахунок контролю всіх стадій створення цінності (кінцевого продукту). Тому ціни, за якими продукція передається з одного підприємства на інше не є ринковими, це так звані контрольовані ціни. Використання контрольованих цін дозволяє вертикально інтегрованим групам компаній маніпулювати грошовими потоками, переміщуючи грошові кошти на ті підприємства, які більше потребують коштів для інвестування або для інших цілей. Також контрольовані ціни можуть використовуватись для виведення прибутку за кордон шляхом інтеграції в групу компаній, зареєстрованих в офшорних країнах.

У деяких випадках постачальники сировини всередині вертикально інтегрованої групи компаній в якості орієнтира для встановлення цін можуть використовувати ринкові ціни або взагалі встановлювати ціни на підставі ринкових, особливо якщо частина продукції реалізується стороннім покупцям. Тоді в моменти високої ринкової кон'юнктури на сировину її ціна буде зростати, а отже, прибуток та рентабельність сировинних компаній в групі компаній буде зростати, а прибуток та рентабельність переробних компаній буде знижуватись. Наприклад, якщо ціни на залізну руду на ринку зростають, то залізні кар'єри та гірсько-збагачувальні комбінати будуть отримувати надприбутки, а прибутки металургійних підприємств будуть знижуватись, можливо навіть, що металургійні підприємства будуть мати збиток. І навпаки, коли ціни на залізну руду на світовому ринку знизяться, видобувні підприємства будуть отримувати низькі прибутки або збитки, а металургійні підприємства матимуть змогу отримати надприбутки.

Отже, орієнтуватись на фінансову звітність окремих компаній у вертикально інтегрованій групі компаній недоцільно, оскільки вона може бути викривлена ринковою кон'юнктурою на окремі види товарів та сировини. Проведення контролю на підставі вивчення окремої фінансової звітності підприємств буде викривляти результати діяльності, показуючи успіхи підприємства, які полягають лише у зростанні ціни на його продукцію на світовому ринку. Використання консолідованої фінансової звітності дасть змогу виявляти фінансові результати групи та рентабельність групи компаній в цілому, нейтралізуючи вплив зовнішніх факторів, таких як зміна ціни на сировину, енергетичні ресурси, які відбуваються регулярно та не залежать від підприємства.

Основними завданнями використання консолідованої фінансової звітності в цілях контролю групи компаній є:

1) Визначення показників прибутковості та рентабельності групи компаній в цілому, як єдиного господарського комплексу.

2) Визначення центрів формування доходів та прибутків у групі компаній, оцінка центрів за рівнем прибутковості та рентабельності. Це необхідно для того, щоб виявляти пріоритетні напрямки інвестування коштів, які забезпечать найвищу віддачу на інвестований капітал.

3) Аналіз факторів, які впливали на зміну прибутку та показників ефективності діяльності групи компаній, виявлення зовнішніх та внутрішніх груп факторів.

4) Визначення резервів зростання показників результативності та ефективності діяльності групи компаній.

5) Виявлення місць виникнення проблем та зниження ефективності діяльності групи компаній та більш ретельне вивчення звітності таких компаній, які генерують проблеми та збитки.

Консолідована фінансова звітність у групі вертикально інтегрованих компаній дозволяє виключити з розрахунків взаємні поставки продукції між

підприємствами групи компаній з метою визначення чистих результатів діяльності групи компаній.

Горизонтально інтегровані групи компаній – це такі групи компаній, які створюються з метою диверсифікації діяльності, а підприємства горизонтально інтегрованих груп компаній відносяться до різних галузей та не пов'язані між собою тісними економічними зв'язками. Створення горизонтально інтегрованих груп компаній відбувається з метою уникнення проблем з антимонопольними державними органами та з метою виходу у нові, привабливі та прибуткові галузі економіки (рис. 2.5).

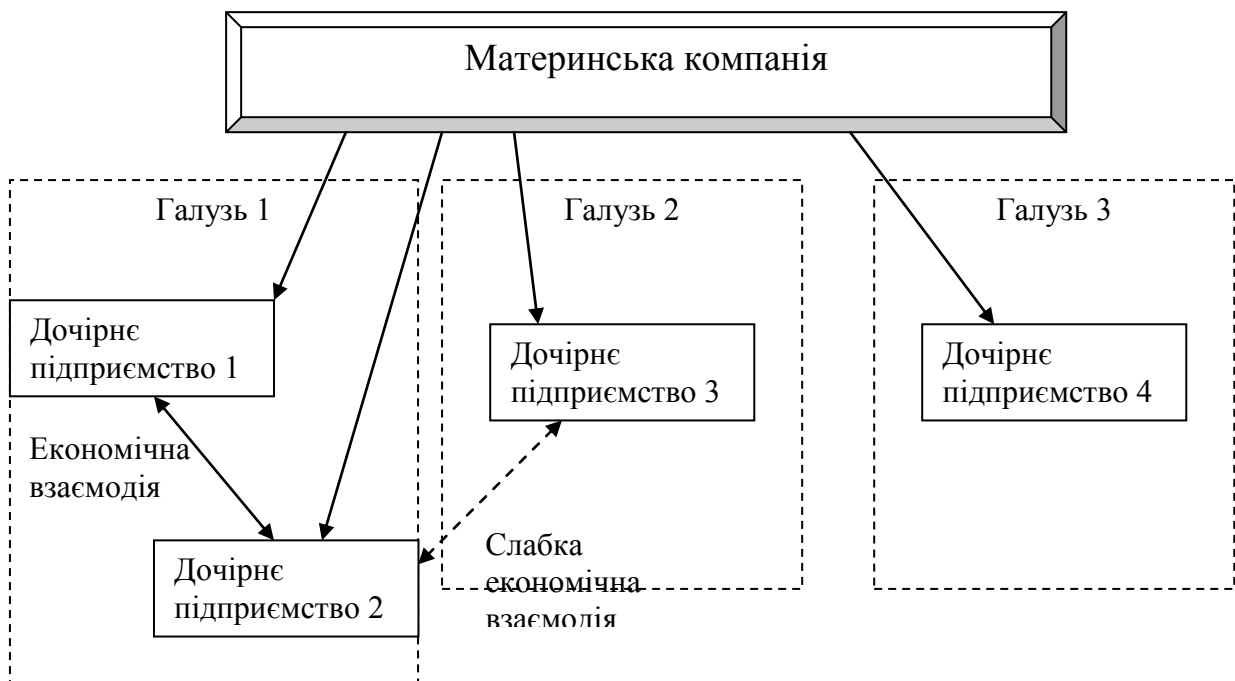

Рис. 2.5 – Схема організації горизонтально інтегрованої групи компаній

Джерело: складено автором

Як видно з рисунку 2.5, горизонтально інтегрована група компаній має дочірні підприємства у різних галузях. При цьому підприємства групи, що працюють в одній галузі економіки мають більш тісні економічні взаємовідносини між собою, а підприємства групи компаній, які працюють у різних галузях або знаходяться у географічно у віддалених регіонах мають між собою або слабкі економічні зв'язки або взагалі їх не мають. Це означає, що частина дочірніх та асоційованих підприємств у такій групі компаній

буде працювати як незалежні господарські одиниці, пов'язані із материнською компанією лише відносинами власності.

Як правило, у горизонтально інтегрованих групах компаній материнська компанія виконує функції управління всіма дочірніми та асоційованими підприємствами, забезпечуючи оптимальне для власників материнської компанії поєднання ризиків та доходності. Інвестиції материнської компанії у придбання або створення дочірніх та асоційованих підприємств слід розглядати з позицій формування портфелю інвестицій, тільки інвестування відбувається не у міноритарні пакети акцій, а у придбання або отримання контролю над підприємствами з різних галузей та сфер діяльності. В Україні відсутній розвинений фондовий ринок, тому великі групи компаній інвестують у придбання або встановлення контролю над підприємствами. При такій формі інвестицій управління портфелем інвестицій значно складніше, оскільки передбачає не управління портфелем акцій, а управління та контроль над діяльністю реальних підприємств, що вимагає значно глибшого занурення у специфіку діяльності кожної галузі та окремого підприємства та створення системи контролю за їх діяльністю у материнській компанії.

Консолідована фінансові звітність використовується у горизонтально інтегрованих групах компаній для оцінки загальної ефективності інвестицій власників у групу компаній в цілому, оцінку правильності обраної політики інвестування. При цьому інвестиції у окремі дочірні та асоційовані підприємства розглядаються з боку доходності, яку вони забезпечують групі компаній та з точки зору диверсифікації ризиків. Тому деякі дочірні компанії у окремих галузях створюються для забезпечення присутності групи компаній у галузі та підвищення фінансової стійкості групи компаній в цілому, навіть якщо дана галузь та дане дочірнє підприємство не забезпечує високої рентабельності.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного у роботі дослідження можна сформулювати наступні висновки.

1. Основними причинами створення груп компаній в українській економіці є консолідація власності, отримання ринкової влади на ринку, захист компаній від рейдерських атак, оптимізація оподаткування, концентрація капіталу та диверсифікація ризиків. Наслідки формування груп компаній поділяються на позитивні та негативні. До позитивних наслідків відносяться створення потужних національних груп компаній, які конкурують з іноземними ТНК, до негативних наслідків слід віднести ухилення від сплати податків, монополізація економіки України, формування олігархічних груп, які впливають на владу, виведення капіталу з України, розвиток сировинних видів бізнесу в Україні.

2. Основними видами взаємозв'язків між компаніями групи є взаємозв'язки вертикальні, між материнською компанією та залежними підприємствами. При цьому ці взаємозв'язки характеризуються ступенем контролю і поділяються на взаємозв'язки між материнською компанією та дочірнім підприємством (100% власності статутного капіталу), дочірнім підприємством з контрольним пакетом акцій (50-100% власності статутного капіталу) та асоційованим підприємством з суттєвим впливом (20-50% власності статутного капіталу).

3. До загальних принципів складання консолідованої фінансової звітності відносяться: принцип повноти, принцип суттєвості, принцип достовірної та справедливої оцінки, принцип постійності, принцип власного капіталу, принцип єдиних методів оцінки, принцип вартісної оцінки.

4. Для оцінки вартості довгострокових фінансових інвестицій у дочірні та асоційовані компанії використовується метод участі в капіталі, який передбачає зростання вартості фінансових інвестицій при отриманні прибутку дочірнім або асоційованим підприємством та зниження його при

нарахуванні дивідендів. При формуванні консолідованих балансів вартість фінансових інвестицій не враховується, натомість додаються всі статті активів та зобов'язань материнського та залежного підприємства крім взаємних зобов'язань підприємств. Власний капітал залежного підприємства не враховується в консолідованому балансі, враховується лише частка меншості, яка дорівнює частці вартості власного капіталу, яку не контролює материнська компанія. При складанні звіту про фінансові результати та звіту про рух грошових коштів всі доходи, витрати та грошові потоки материнської та залежної компаній підсумовуються за мінусом взаємних оборотів між компаніями групи.

5. При складанні консолідованої звітності на дату придбання складають в основному консолідований баланс та іноді звіт про власний капітал, оскільки для складання консолідованих звітів про фінансові результати та рух грошових коштів недостатньо даних. Для цього користуються тим ж принципами, що і при складанні іншої консолідованої звітності, але враховуючи той факт, що на момент придбання материнська та асоційовані компанії ще не входять до єдиної групи. Отже, при складанні консолідованого балансу на дату придбання необхідне проведення аудиту компаній, акції яких купуються з метою встановлення достовірної оцінки вартості активів та пасивів компанії, застосовуючи методи оцінки материнської компанії.

6. Консолідація фінансової звітності призводить до збільшення активів під контролем групи компаній, а також дозволяє суттєво збільшити обсяг виручки від реалізації та прибутку компаній. Консолідована фінансова звітність використовується для оцінки загальної ефективності діяльності групи компаній як єдиного господарського організму. У вертикально інтегрованих структурах консолідована фінансова звітність використовується для аналізу впливу зовнішніх впливів на ефективність окремих компаній, а у горизонтально інтегрованих групах компаній – для виявлення перспективних напрямків інвестування.

Список використаних джерел

1. Бондар М. І., Верига Ю. А., Орищенко М. М. Звітність підприємства: підруч. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 570 с.
2. Брели Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов: Пер. с англ. Н. Барышниковой. Москва: ЗАО "Олимп-Бизнес". 2014. — 177 с.
3. Бруханський Р. Ф. Аналіз вимог системи стратегічного менеджменту до побудови стратегічно-орієнтованої системи бухгалтерського обліку // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. – 2014.
4. Букало Н.А. Окремі аспекти формування консолідованої фінансової звітності / Н.А. Букало, М.М. Гладченко // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2016.
5. Буряк О. О. Методичні аспекти складання консолідованої фінансової звітності / О. О. Буряк // Управління розвитком. - №5. – 2013. - С. 81-83.
6. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / Ф.Ф. Бутинець та ін.; під заг. ред. і з передм. Ф.Ф. Бутиця. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2012. – 912 с.
7. Вінник О.М. Господарське право: навчальний посібник. — Київ: Кондор, 2013. — 400 с.
8. Губачова О.М., Мельник С.І. Облік у зарубіжних країнах: Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 432с.
9. Гудзь О.Є. Корпоративне управління: понятійно-термінологічний словник. — Київ. Державний університет телекомунікацій, 2014. — 41 с.
10. Давидов Г. М. Звітність підприємств: [навч. посіб.] / Г.М. Давидов, Н. С. Шалікова. // – К.: Знання, 2010. – 623 с.
11. Джуринський В.О. Правове становище господарських об'єднань в Україні: монографія. — Київ: Юринком Інтер, 2018. — 224 с.

12. Дзюба С.Г. Монопольний характер організаційно-правових форм об'єднання підприємств. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. (2012). № 2. С. 109—119

13. Дорош Н. І. Значення та мета консолідованої фінансової звітності: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції [«Підприємницька діяльність в Україні: проблеми розвитку та регулювання»] / Н.І. Дорош. – К.: МІБО КНЕУ, 2010. – С. 67-68.

14. Закон України «Про холдингові компанії в Україні» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2006. — № 34. — Ст. 291: URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

15. Крупка Я.Д. Консолідована звітність у постіндустріальній економіці / Я.Д. Крупка // Економічний аналіз. Збірник наукових праць ТНЕУ. –Том 22, — № 1.-Тернопіль: – 2015.

16. Кулиняк І.Я., Прийма Л.Р. Характеристика організаційно-правових форм об'єднань підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2015. Вип. 20. С. 199—205.

17. Кузнецова С.О., Чернікова І.Б. Облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами : навч. посіб. Х. : Видавництво «Лідер», 2016

18. Лучко М.Р., Яцишин С.Р. Консолідація фінансової звітності: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації: Тернопіль: ТНЕУ, 2017. – 282 с.

19. Лучко М. Р. До питання складання консолідованої фінансової звітності в державному секторі економіки [Текст] / М. Р. Лучко // Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 10-11 жовт. 2014 р.] / редкол. : З. В. Задорожний, В. А. Дерій, М. Р. Лучко [та ін.] ; гол. ред. З. В. Задорожний. - Тернопіль : ТНЕУ, 2014. - С. 131-134.

20. Міжнародний стандарт фінансової звітності 10 «Консолідована фінансова звітність» URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_065

21. Міжнародний стандарт фінансової звітності 12 «Розкриття інформації про частки участі в інших суб'єктах господарювання» від 01.01.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_067#Text

22. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність» URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_045

23. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність»: Наказ Міністерства фінанс ів України від 27.06.2013 р. № 628 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>

24. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» від 30.11.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00#Text>

25. Пантелеєв В. П., Безверхий К. В. Консолідація фінансової звітності: навчальний посібник: Київ, 2016. – 442 с.

26. Рогозний С. Підстави та етапи консолідації фінансової інформації бізнес-комбінацій / С. Рогозний, О. Карпачова // Аудитор України. – 2015

27. Сахно О.О. Методичні аспекти складання консолідованої фінансової звітності [Текст] / О.О. Сахно, Н.А. Букало // Економіка. Управління. Інновації. – 2014.

28. Сопко В.В., Сопко О.В. Бухгалтерський облік: основи теорії та концептуальні засади побудови: Навчально-метод. посібник. – К. : Товариство "Знання" України, 2012. – 231с.

29. Транснаціональні корпорації: Навч. посіб. / В. Рокоча, О. Плотніков, О. Плотніков, В. Новицький та ін. — К.: Таксон, 2011. — 304 с.

22. Уманців Г. В. Організаційно-методологічні аспекти обліку та звітності в об'єднаннях підприємств: Автореф. дис. канд. екон. наук / Київський держ. торговельно-економічний ун-т. – К., 2009. – 21 с.

30. Яцишин, С. Р. Консолідація фінансової звітності: автоматизація процесу формування / С. Яцишин // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Випуск № 14. Грудень 2016 р.

31. Яцишин, С. Р. Консолідація фінансової звітності: історичні передумови виникнення та розвитку / С. Яцишин // Вісник Одеського національного університету. – Том 22. Випуск № 3 (56). – Одеса, 2017.